

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/mniejszosci-narodowe/76171,Pod-jarzmem-Sowietow-Sytuacja-ludnosci-polskiej-w-ZSRS-w-latach-1917-1937.html>

Polska społeczność przed kościołem św. Jozafata we wsi Jablonne pod Dolbyszem w Ukraińskiej SRS (dziś Zielona Dąbrowa - Zalena Dibrova na Ukrainie), około 1936 r. Mężczyźni z Jabłonnego zostali wymordowani przez NKWD podczas operacji polskiej, a większość kobiet z dziećmi deportowano (fot. ze zbiorów Mariji Zajinczkowskiej)

ARTYKUŁ

Pod jarzmem Sowietów. Sytuacja ludności polskiej w ZSRS w latach 1917-1937

OKRES HISTORYCZNY

(1863-1918) Ku Niepodległej (1918-1922) Odrodzenie Niepodległej (1922-1939) II Rzeczpospolita

Autor: JAN SZUMSKI 18.11.2020

Na sytuację Polaków w Rosji w przeddzień rewolucji lutowej i przewrotu bolszewickiego ogromny wpływ miały wydarzenia związane z wybuchem I

wojny światowej.

Przemieszczenia w głąb Rosji polskiej ludności związane z ewakuacjami 1915 r. z Królestwa Polskiego, poborem do armii rosyjskiej, deportacjami do Rosji Polaków, obywateli państw centralnych oraz jeńców wojennych spowodowały, że w 1917 r. na terenie Rosji przebywało ok. 2 milionów Polaków.

Wobec bolszewizmu

Pomimo iż w ruchu bolszewickim dużą rolę odegrali działacze pochodzenia polskiego (F. Dzierżyński, J. Marchlewski i in.) zdecydowana większość Polaków nie poparła bolszewików.

Pomimo iż w ruchu bolszewickim dużą rolę odegrali działacze pochodzenia polskiego zdecydowana większość Polaków nie poparła bolszewików.

Po odrodzeniu Polski w 1918 r. część byłych już polskich poddanych cara ze stanowczą konsekwencją realizowała swoje dążenia powrotu do Ojczyzny i włączenia się w proces odbudowy kraju, czego dobitnym przykładem był twórca polskiej szkoły budowy lokomotyw Antoni Xieżopolski.

Wojna polsko-bolszewicka spotęgowała represję wobec Polaków. Po jej zakończeniu i zawarciu traktatu w Rydze w ramach całej akcji repatriacyjnej (1921-1924) do Polski przybyło ok. 1,2 mln osób.

Za ryskim kordonem

Pomimo akcji ewakuacyjnej Polacy w granicach Rosji Sowieckiej i następnie ZSRS stanowili ponad milionową społeczność (wedle oficjalnych i budzących wątpliwości danych ze spisu ludności z 1926 r. prawie 800 tys.), posiadającą zróżnicowane poczucie narodowej tożsamości.

Julian Marchlewski

Feliks Dzierżyński

Po latach polityki społecznej, religijnej, kulturalnej asymilacji Polacy w Rosji tracili polską tożsamość polityczną, rządziej narodową, i realizowali się często na polu ekonomicznym i społecznym, osiągając nierzadko sukces zawodowy. Skupieni w dużych ośrodkach miejskich szybciej ulegali procesom kulturowej asymilacji. Najliczniejsze kolonie miejskie ludności polskiej znajdowały się na terytorium RSFRS w Leningradzie (34 tys.) i w Moskwie (17 tys.), w USRS w Kijowie (13 tys.) i Odessie (10 tys.) oraz w BSRS w Mińsku (5 tys.).

„Nowa polityka narodowościowa”

Taktyczną odsoną komunistycznej ofensywy stała się nowa polityka ekonomiczna (NEP), zapoczątkowana na X zjeździe RKP(b) w marcu 1921 r. i zapowiedź nowej polityki narodowościowej, która po XII zjeździe komunistycznej partii (kwiecień 1923 r.) uzyskała określone formy i pełną aprobatę.

Polska społeczność po niemieckiej stanowiła drugą co do wielkości „zachodnią” mniejszość.

Rosja bolszewików, odrzucając dziedzictwo „więzienia narodów”, deklarowała możliwość spełnienia aspiracji kulturalnych i społecznych również dla Polaków, zwłaszcza, że po burzliwym i krwawym okresie rewolucji i wojny domowej nastąpiła wreszcie powolna stabilizacja ekonomiczna. Tworząc potencjał nowej sowieckiej Rosji na płaszczyźnie gospodarki, polityki, nauki i kultury Polacy wchodzili w skład najwyższych władz partyjno-państwowych, tworząc nową klasę polityczną.

Polacy wśród „narodów ZSRS” obok Niemców, Finów, Czechów, Bułgarów, Greków, Łotyszy, Litwinów i Estończyków zaliczani byli do szczególnej grupy, określanej jako „zachodnie” albo „eksterytorialne” mniejszości narodowe. Polska społeczność po niemieckiej stanowiła drugą co do wielkości „zachodnią” mniejszość. Polityka *korienizacji*, a więc zwiększania udziału miejscowej, rdzennej (rdzeń, czyli *koren’* po rosyjsku) ludności w aparacie państwowym i partyjnym, promowania narodowych języków i kultur, miała na celu zwiększenie wpływów i popularności partii komunistycznej wśród narodów nierosyjskich.

**Dom Ludowy w Dzierżyńsku w
1932 r. w tzw. Polrajonie**

O sowieckiego Polaka ze zmienioną tożsamością

Obok tworzenia republik narodowościowych (związkowych) w Azji Środkowej, na Kaukazie i na terytorium europejskiej części byłego Imperium Rosyjskiego, realizowano politykę tworzenia lokalnych autonomii dla mniejszości, których państwa narodowe pozostawały poza granicami ZSRS – Polski Rejon Narodowy im. Feliksa Dzierżyńskiego (*Dzierżinszczina*) na terytorium BSRS i Polski Rejon Narodowy im. Juliana Marchlewskiego (*Marhlevszczina*) na sowieckiej Ukrainie.

Polscy komuniści lub komuniści polskiego pochodzenia działając w polskich, rosyjskich, i innych partiach robotniczych

czy ich przybudówkach (KPZB i KPZU) realizowali interesy Kremla i założenia jego ogólnej polityki, tak zagranicznej, jak i wewnętrznej.

W ramach autonomii tworzone polskie rady wiejskie, przedszkola, szkoły, technika pedagogiczne, domy dziecka, sądy, instytucje kultury i oświaty. Na sowieckiej Białorusi język polski obok białoruskiego, rosyjskiego i jidysz uzyskał status języka urzędowego. Z jednej strony na poziomie dużych ośrodków miejskich następowała asymilacja i akulturacja elit, z drugiej zaś strony w ramach projektów narodowościowych w skali mikro podejmowano próby tworzenia sowieckiego Polaka ze zmienioną tożsamością.

Polscy komuniści lub komuniści polskiego pochodzenia działając w polskich, rosyjskich, i innych partiach robotniczych czy ich przybudówkach (KPZB i KPZU) realizowali interesy Kremla i założenia jego ogólnej polityki, tak zagranicznej, jak i wewnętrznej. Dysponując własnymi sekcjami i oddziałami przy RKP(b), KPB(b) i UKP(b) stanowili tylko część systemu. Ich działalność agitacyjno-propagandową, wywiadowczą i wywrotową względem odrodzonej Polski rozpatrywać można w kategoriach zdrady narodowej. Pomimo szczerej nieraz służby polskich bolszewików na rzecz państwa sowieckiego Polacy nie mogli przełamać bariery nieufności, budowanej przez wieki. Wierchuszka bolszewicka nadal uważała ich jako jednostki nielojalne.

Realizując politykę sowietyzacji ludności polskiej władze sowieckie rozpoczęły represje wobec księży i Kościoła katolickiego. W 1923 r. wytoczono głośny proces zwierzchnika Kościoła w Rosji abpa Jana Cieplaka i 15 księży katolickich, rozwiązywano wszelkie zgromadzenia i bractwa religijne stopniowo zamykano też kościoły.

***

Rozpoczęta u schyłku lat 20. XX w. kolektywizacja rolnictwa spowodowały szereg kampanii antypolskich, która przerodziła się w represje wobec ogółu Polaków. Akcję wysiedlania ludności polskiej z przygranicznych rejonów ZSRS zaczęły się w 1930 r. Prowadzono też czystki na kolei, w urzędach państwowych i w aparacie partii komunistycznej. Liczba represjonowanych Polaków w trakcie różnego typu kampanii antypolskich, wywózek, przymusowej kolektywizacji rolnictwa jest niezwykle trudna do oszacowania. W latach 1937-1938 stalinowski terror zwrócił się przeciwko całej ludności polskiej w ZSRS, gdy w trakcie operacji narodowościowych wedle różnych niepełnych szacunków życie straciło około 200 tys. sowieckich Polaków.

COFNIJ SIĘ